

Анотація

Гуйван П. Д. Питання захисту приватних прав особи, що виникають з публічно-правових спорів. Темпоральні аспекти. — Стаття.

У статті розглядаються питання про сутність, загальні риси та відмінності між строками звернення до адміністративного суду в спорах, що виникають із публічних правовідносин, та цивільно-правовою позовною давністю.

Ключові слова: матеріально-правовий строк, процесуальний строк, строк звернення до адміністративного суду, строк позовної давності адміністративний позов.

Аннотация

Гуйван П. Д. Вопросы защиты частных прав лица, которые возникают из публично-правовых споров. Темпоральные аспекты. — Статья.

В статье рассматриваются вопросы о сущности, общих чертах и отличиях между сроками обращения в административный суд по спорам, возникающим из публичных правоотношений, и гражданско-правовой исковой давностью.

Ключевые слова: материально-правовой срок, процессуальный срок, срок обращения в административный суд, срок исковой давности, административный иск.

Summary

Guyvan P. Questions of Protection of Individuals' Private Rights, Which Arise from Public Law Disputes. Temporal Aspects. — Article.

The article discusses the issues of the nature, general and differences between the terms of the appeal to the Administrative Court over disputes arising from public relations and the civil lawsuit prescription.

Keywords: material-law term, procedure term, the terms of the appeal to the Administrative Court, the terms of civil lawsuit prescription, administrative lawsuit.

УДК 340.15(37).001.11

С. Д. Гринько

ІДЕОЛОГІЧНЕ ЗНАЧЕННЯ РИМСЬКОГО ПРАВА

Римське право, як і римська республіканська державність, належить до тих віковичних культурних, політичних і юридичних цінностей, що з'явилися на світ у нашому спільному європейському домі близько двох з половиною тисяч років тому. Батьківщиною римського права була антична Італія, а саме — Рим, «вічне місто», що залишилося не тільки охоронцем стародавніх реліквій, але і одним із великих центрів сучасної цивілізації [12, 3].

У літературі римське право традиційно розглядають як стародавнє роботодавницьке право [20, 6]. Деякі науковці під терміном «римське право» розуміють правовий порядок, що існував у римській державі від заснування Рима (753 чи 754 рр. до н.е.) до смерті імператора Юстиніана (565 р. н.е.) [24, 1; 25, 6]. Також римське право визначається як консолідуєча сукупність норм римського права, що регулювала відносини між приватними особами в межах Римської держави [9, XI].

Таким чином визначення поняття римського права зводиться до його обмеження хронологічними рамками існування Римської держави. Однак для су-

частності сутність римського права не визначається хронологічними рамками. Римське право продовжує впливати на розвиток сучасного юридичного світу. Як зазначає О. О. Іванов, усі поняття континентального цивільного права є римськими, а більшість інститутів регламентуються так само, як і дві тисячі років тому в Римі [4, 62]. Однак зрозуміти значення і причини рецепції права рабовласницького світу до сучасних правових систем складно. Як пояснював Р. Ієрінг, глибока, безкінечно глибока прірва, що віддаляє нас, із нашим новим розумінням права, від тих перших засад виникнення права і держави, до яких ми тепер піднімаємося [10, 88–89]. Однак не відстань у часі мав на увазі науковець, а протилежність у правових поглядах, яка є настільки значною, що вартує багато зусиль зрозуміти правові погляди дитячого за віком права і знайти його зрозумілим і природним [10, 88–89].

З однієї сторони, важливість вивчення римського права для юристів різних країн ніколи не ставилася під сумнів, а з іншої — необхідність його рецепції до сформованих національних правових систем викликає сьогодні низку питань. Для відповіді на поставлені питання слід розкрити значення римського права.

У вивченні римського права вбачають історичне значення, що полягає у його впливі протягом тривалого часу на формування і розвиток правових систем світу, та юридичне значення, зумовлене силою римської юриспруденції (Р. Ієрінг [10, 88–89], Й. О. Покровський [22, 7], О. М. Казанцев [17, 14], Д. Д. Грім [6, 48], З. М. Черніловський [12, 8] та ін). Виключно історичне значення для нового світу надає римському праву Ч. Санфіліппо [25, 7]. Як важливу складову загальнолюдської цивілізації, один із наріжних каменів так званого «Європейського дому» розглядає римське право Є. О. Харитонов [21, 9]. Однак значення римського права не можна обмежити лише історичним, юридичним і цивілізаційним підходами.

Говорити про римське право означає визначати поняття права не як корпус правил поведінки, а як систему різноманітних поглядів, оцінок, в яких відображалися наміри римських юристів — їх думки. Як відзначав З. М. Черніловський, юридичні формули не подібні з математичними, як правило, одноманітними. Юридичне міркування подібне інженерному (свобода — в межах законів природи), і не дивно, що одні ті самі проблеми в різних країнах інтерпретуються по-різному не тільки в законі, але і в судах [12, 8].

За такого бачення римські джерела права включають не лише волю законодавця, але також розум і совість суспільства та його звичаї і звички. Тобто при вивченні римського права мають значення правові ідеї, які не тільки відображають зміст правового регулювання, але і визначають характер підходу до нього. Метою даного дослідження є ідеологічне значення римського права для нового світу.

Термін «ідея» (від грецького *idea* — поняття, уява) означає думку, загальне поняття про предмет або явище, продукт людської думки, що відображає матеріальний світ [26, 224]. Вплив ідей на правову систему визнається більшістю науковцями. Так, С. С. Алексєєв відзначав, що в будь-якій більш або менш розвиненій національній юридичній системі однією із меж права є правова

ідея [2, 150]. На думку Д. О. Керімова, правові ідеї є орієнтири, засоби правової діяльності, спрямованої на регулювання суспільних відносин і їх перетворення [18, 353].

Цінність ідей полягає у їх здатності вирішувати як наукові, так і практичні проблеми. Для цього ідеї слід пізнати, зрозуміти і визначити, які цінності покладено в їх основу [2, 256]. В юридичній науці може бути безліч ідей, пов'язаних з тією чи іншою діяльністю. Однак ідея втілюється в нормах права лише як результат наукового чи практичного пізнання. Якщо ідея, що відображає потреби юридичного побуту, ще не пізнана, то вона є лише поглядом, уявою. Такі ідеї Д. І. Мейер називав юридичними поглядами, що становлять сутність поняття про те, що справедливо у суспільстві, що відповідає законам моралі у ставленні однієї людини до іншої [14, 37].

Пізнання ідей здійснюється для того, щоб надати поглядам, уявленням відносної уніфікації (універсальності), що в подальшому буде становити одну із умов соціальної ефективності розроблених законодавцем нормативних правил. Поява і формування ідей, що відображають економічні і духовні закономірності суспільного розвитку, супроводжують будь-яку стадію становлення суспільства. Ні одне суспільство не живе без ідей, тому що вони є, за визначенням М. І. Матузова, його опорою, системою уявлень про бажаний суспільний устрій і шляхи його досягнення [13, 90].

Ідеї щодо створення юридичних конструкцій почали формуватися в Стародавньому Римі. Цьому сприяв розвиток багатьох сфер духовного життя. Ідеї виражалися переважно в думках римських юристів, що одержали надалі безпосереднє юридичне значення. У цьому відношенні мають значення римські сентенції як правові категорії, взяті з реальної судової практики, які неодноразово повторювалися і містили звичайні правові вимоги. Такі вимоги поступово перетворювалися в правові постулати, яким неухильно слідували римські юристи на практиці і які були способом закріплення знань про об'єктивну дійсність, про закономірності її розвитку. Формуючись під впливом поглядів, оцінок, одностороннього повторення одних і тих самих ситуацій протягом тривалого часу, вони викликали появу відомого зразка правила поведінки, якому належало наслідувати. Багатовікова практика застосування сентенцій довела, що це — найбільш оптимальні форми регулювання, найкращі правила поведінки людей. Тому багато сентенцій покладено у зміст цивільно-правових постулатів.

Ідеї римських юристів неоднорідні. Вони мали своє найменування, власне значення і мотивоване виокремлення, виконували власну функцію в правовому устрої. Одні мали значення гносеологічної прив'язки при конструкції правових норм. Інші — виступали основою моралі при правозастосуванні, треті — були фундаментальним орієнтиром при реалізації і застосуванні юридичних правил і при конструкції усіх наступних правових норм. Вічне життя римському праву забезпечили основні ідеї римських юристів, що виражалися у формі принципів права, правових презумпцій і систем.

У словнику іншомовних слів термін принцип (від лат. *principium* — основа, засади) розкривається як основне, вихідне положення будь-якої теорії, вчення

та ін.; керівна ідея, основне правило діяльності, а також як внутрішнє переконання, погляд на речі, що визначає норми поведінки [26, 490]. У філософському словнику принцип є одним із центральних філософських понять, що визначається як підґрунтя системи, що поширюється на усі явища тієї сфери із якої даний принцип абстраговано [11, 382]. Таким чином, принципи становлять підґрунтя теорії, світогляду тощо, визначають особливості будь-якого суспільного явища.

Принципами права є основні засади, вихідні положення, його підстава, що пронизує усю структуру права — правосвідомість, норми, правовідносини, а також правозастосовну практику. Тобто принципи права узагальнюють положення, що поширюються на усі явища правової сфери із якої даний принцип виходить. Крім того принципи права в необхідних випадках виконують безпосередньо регулятивну роль, попереджаючи виникнення поза правовим полем суспільних відносин і свавілля його учасників, полегшуючи правозастосовну діяльність.

На фундаментальний характер і науково-практичну значимість досліджень принципів цивільного права особливу увагу звертав С. М. Братусь. Він, зокрема, писав, що основні принципи права відбиваються у специфіці суспільних відносин галузей права. У виявленні таких принципів мають значення логіко-формальний аналіз тексту законів, судова практика і поглиблений науковий пошук. Установлення чи виведення принципів галузі права допомагає правильніше застосовувати норми даної галузі, краще розуміти її сутність і соціальне призначення [3].

Принципи права відображають тип права: рабовласницьке, феодальне, буржуазне, соціалістичне. Це зумовлено тим, як зазначав В. П. Грібанов, що вони виражають об'єктивні закономірності, тенденції і потреби суспільства, що визначають сутність усієї системи права, окремої галузі чи інституту [5, 223]. За часів існування Радянського Союзу принципи права відображали ідеї соціалістичного права. Сьогодні можна говорити, що ми знову повертаємося до буржуазного права. Українське право повернулося до перевірених віками принципів римського приватного права, взятих із нормативної бази Німеччини, Голландії, Франції та інших держав.

Таким чином, принципи права є найважливішим елементом структури права. *Prinzipum est potissima pars cujusque rei*, тобто принцип є важливою частиною усього. Вони закладені як в глибину права, так і мають досить конкретне вираження — в нормативних актах. Як зазначив С. С. Алексєєв, принципи — це своєрідні «згустки» правової тканини, які не тільки виявляють найбільш характерні риси змісту даної системи, але і виступають як високозначимі регулятивні елементи в структурі права [1, 261].

Принципи римського права є однією із тих правових категорій, що мають багатовікову історію внаслідок їх рецепції до національних правових систем. Вони наділені максимально насиченим змістом, що визначає можливість численних інтерпретацій із врахуванням зміни суспільно-політичного і економічного життя. Вони не були лише теоретичним терміном. Однією із тенденцій як

у Стародавньому Римі, так і сьогодні, було нормативне їх закріплення. Тому принципи наділялися санкціями як несприятливими наслідками за їх порушення.

Принципи римського права є конкретним вираженням ідеї (інтелекту, духу) римських юристів¹. Вони є також вираженням догми права як у цілому, так і на рівні окремих інститутів приватного права. За своєю сутністю догма права в певній мірі умовно може бути представлена як система юридичних принципів. Принципи, сформульовані вченими-юристами, що виступають у вигляді фундаментальних ідей і ідеалів, становлять частину наукової і професійної правосвідомості, юридичної політики, не є обов'язковими для суб'єктів права².

Таким чином, принципи римського права не були типовим явищем (порівняно з нормами), а навпаки, становили закономірний підсумок розвитку права. Сама їх наявність уже підтверджує розвиненість системи норм римського права. За визначенням Д. Д. Грімма, римське право є культурною пам'яткою народу, що стоїть на високому ступені розвитку, порівняно з правами варварських племен, на недосяжній висоті [6, 47].

За сферою дії принципи римського права можна поділити на загальні та спеціальні. Загальні принципи поширювалися на всю систему римського права (публічне і приватне) та визначали характер, зміст, найбільш важливі її риси. Спеціальні принципи поширювалися на публічне чи приватне право, на окремі їх інститути. При цьому всі принципи римського права діяли в єдності, в поєднанні один із одним. Серед них не було основних і другорядних.

Найбільш розвиненим римськими юристами загальним принципом права був принцип справедливості. «*In omnibus quidem, maxime tamen in jure aequitas spectanda est*», тобто справедливість, на думку Павла, завжди повинна братися до уваги, але особливо у праві (Д.50.17.90) [7, 541]. Такий підхід зумовлений тим, що право одержало свою назву від слова «справедливість», тому що за визначенням Цельса, право є мистецтвом добра і справедливості (Ульпіан, Д.1.1.1) [8, 83]. Тобто принцип справедливості не лише відіграв роль керівної ідеї при інтерпретації норм римського права, але й в багатьох випадках доповнював норми цього права, заповнював у ньому прогалини. Не суворе право, пов'язане із законом («*Dura lex sed lex*»)³, а право, що ґрунтувалося на «добрій совісті» і «справедливості», тобто моральних принципах, що відображали певний економічний і соціальний інтерес, — це надало римському праву його незамінне значення [12, 4].

На прикладі римського права, корегуючи право, справедливість стала в руках римських преторів могутньою зброєю за допомогою якої було скинуто страшні пута, що стримували обіг товарів і грошей, а також усі інші види господарської активності [12, 4].

Принцип справедливості проявлявся в усьому приватному праві, зокрема в недопустимості безпідставного обмеження права власності, в інституті набувальної давності, деліктних зобов'язаннях тощо. Наприклад, визнання за добросовісним володільцем права власності вважалося справедливим тому, що він вкладав кошти для підтримки майна в належному стані.

В юридичному аспекті він проявлявся у співвідношеннях між правами і обов'язками учасників правовідносин, деліктом і відповідальністю. Ульпіан у своїй сентенції відзначав, що одна справа «злочин», інша — «покарання»; злочин може залишитися і без покарання, а покарання без злочину не буває (Д.50.16.131) [7, 485]. Справедливим, за визначенням Помпонія, є правило, за яким ніхто не стає багатшим при завданні шкоди і образи іншому (Д.50.17.206) [7, 563].

«*Scire leges non hoc est verba earum tenere, sed vim ac potestatem*», тобто знати закони — означає сприймати не їх слова, а їх зміст і значення (Цельс, Д.1.3.17) [8, 111]. Тобто римські юристи ніколи не дивилися на закон як на «букву», що не допускає ні тлумачення, ні коментування, ні співвідношення з практичними потребами самого життя. Що було введено для користі людей, відзначав юрист Модестін, не можна під будь-яким приводом, включаючи посилення на право і справедливість, шляхом жорстокого тлумачення перетворювати у суворість, що йде врозрід із благополуччям людей. Аналогічне бачення було і в Ульпіана: коли право суперечить справедливості, слід надати перевагу останньому, і, таким чином, справедливість переважає перед суворим розумінням права [12, 7].

Римськими юристами досить чітко було визначено також сутність принципу юридичної рівності: «*Lex uno omnes allegitur*», тобто «Закон говорить з усіма однаково». Метою цього принципу було виключення підпорядкування одного учасника правовідносин іншому. Однак він не означав рівність правоздатності римських громадян між собою, правоздатності громадян і юридичної особи.

Для усього римського приватного права характерний був принцип диспозитивності. Його соціальна сутність полягала у свободі. Усвідомлення римськими юристами необхідності визначення меж економічної свободи привело до різних заборон на ту чи іншу діяльність. Такі заходи дозволили знайти деякий баланс між інтересами учасників правовідносин, стабілізувати ринок. Диспозитивність характеризувалася такими ознаками, як вибір (вибір варіанта поведінки) та активність. Тісно пов'язано з диспозитивністю було поняття інтересу, свободи волі.

У Стародавньому Римі виник також принцип добросовісності чи доброї совісті (*bona fides* — вірність, віра, довіра), що регулював відносини опіки і піклування, майнові питання між подружжям, із договорів (купівлі-продажу, найму, перевезення, доручення, товариства, застави, фідучіарний договір, позики, поклажі), ведення чужих справ без доручення, відповідальність судді перед сторонами в процесі за неправомірне рішення чи порушення ходу розгляду, тощо. Наприклад, у своїй сентенції Гай відзначав, що принцип доброї совісті не допускає, щоб два рази витребувалося одне і теж (Д.50.17.57) [7, 535].

На принципі *bona fides* формувалися і фідейкоміси як письмове прохання з боку помираючого до спадкоємців виконати що-небудь на користь тій чи іншій особі.

Принцип доброї совісті особливого значення набув для відносин власника і володільця. Так, володіння поділялося на два різновиди: те, що здійснюється

добросовісно та недобросовісно. Під добросовісним володінням Модестін розумів таке володіння, коли володілець речі не знав, що дана річ — чужа, чи вважав, що той, хто продав йому річ, мав право продажу, наприклад, що він був повіреним або опікуном (Д.50.16.108) [7, 479].

Таким чином, завдяки діяльності римських юристів уперше було відмічено, що добросовісність суб'єкта в зобов'язаннях вимагає заохочення і захисту, а добросовісність незаконного володільця зменшує обсяг його відповідальності перед власником майна.

Для окремих інститутів приватного права римські юристи розробили спеціальні принципи, на засадах яких конструювалися суспільні відносини. Для інституту речового права визначальними були принципи недопустимості безпідставного обмеження права власності, недоторканності права власності, суворості віндикації та ін.

Фундаментом зобов'язальних правовідносин були принципи реального виконання зобов'язання, належного виконання зобов'язання, свободи договору, недопустимості завдання шкоди, повного відшкодування завданої шкоди, а також принцип вини та ін.

Римські принципи спочатку виникли в праві як архаїчні звичаї, які в подальшому, шляхом їх закріплення в інституціях, дигестах, кодексах, новелах, поширили сферу свого регулювання на більшу частину правовідносин. При цьому, не усі вони були сформульовані в тексті джерел як принцип. Окремі принципи римського права виводили глосатори і коментатори зі змісту і духу рішень римських юристів по казуальних питаннях під час їх тлумачення. Слід зазначити, що в джерелах римського права часто зустрічаються правові аксіоми. Правова аксіома — це положення, що має характер істини, яку не потрібно в кожному випадку спеціально доводити, тому що внаслідок багатовікової практики вони стали звичними і самоочевидними. Наприклад: ніхто не залишає своєму спадкоємцю більше доходів, ніж мав сам (Павло, Д.50.17.120); ніхто не може своїм деліктом покращити своє становище (Ульпіан, Д.50.17.134.1); неможливе не є предметом зобов'язання (Цельс, Д.50.17.185); не вважається річ втраченою тими, кому вона не належала (Папініан, Д.50.17.85). На відміну від аксіом принципи відображають сутність права певної епохи, певної правової системи [1, 98].

Зростаючий торговельний обіг і розпад старого суспільного ладу привів до зародження засад приватної індивідуальної власності, а розширення території і наявність іноземних елементів зробив відносини найбільш різнобічними і динамічними. Індивідуалізм у суспільстві призвів до індивідуалізму в праві та процесі. З цього приводу С. О. Муромцев писав, що в цивільному обігу виникло і розвивалося прагнення пристосовувати правочин до особливостей кожного окремого випадку і, по можливості, виражати в правочині ту особливу мету, якою могли б керуватися сторони при його вчиненні. Завдання цивільного правосуддя полягала в тому, щоб таке прагнення обігу знаходило собі законний захист, як при формулюванні юридичних норм, так і при винесенні судових рішень [15, 465]. Саме цим можна пояснити характер римського права

і зміст римських джерел, де римські юристи пов'язували норму з регулюванням конкретних практичних відносин. Римське право настільки односторонньо пронизано крайнім індивідуалізмом, що нерідко повертається проти тих, хто найбільш зацікавлений у його збереженні [6, 46].

В усіх цих принципах послідовно концентровано виражено ідеї приватного права. Саме цим пояснюється їх рецепція до національних правових систем, зокрема у зв'язку із переведенням правових систем соціалістичного типу на той рівень, що існував у правових системах буржуазного типу. Економіка, переведена на засади саморегулювання, коли активно діють самі суб'єкти, наділені автономією, вимагає і сьогодні спеціальних принципів приватного права, розроблених ще римськими юристами.

Багато сентенцій римських юристів з часом не тільки не втратили свого правового значення, а й стали крилатими, перетворилися в юридичні (і не тільки юридичні) презумпції. Вони увійшли до скарбниці світової культури і стали надбанням сучасної юриспруденції [21, 9].

Термін презумпція (від лат. *praesumptio*) означає юридичне визнання факту юридичної достовірності, доки не буде доведено зворотнє [26, 486]. Римські юристи активно застосовували презумпції як юридичний засіб, однак не залишили нам теорії цих правових категорій [19, 325]. Презумпції вони застосовували тоді, коли неможливо було встановити факт, обставину, подію чи їх встановлення було ускладнено. Подібна правова невизначеність може привести до гальмування механізму правового регулювання, навіть до зупинки цивільного обігу. Саме цим пояснює О. А. Кузнецова причини виникнення однієї із найбільш відомих у праві презумпції знання закону, тому що неможливо по відношенню людини з достовірністю визначити, знає вона закон чи ні. Презумпції значно спрощують судовий процес, звільняючи сторони від доведення презюмованих фактів і рівномірно розподіляючи тягар спростування таких фактів [19, 7].

Окремі презумпції римські юристи розглядали як принципи права, зокрема добросовісності, розумності, вини. Основна відмінність між презумпціями і принципами полягає у тому, що принцип не можна спростувати, а презумпція може бути спростована.

У римському приватному праві широко застосовувалася презумпція правоздатності (Д.3.5.2; 3.5.3). Для інституту сімейного права характерними були презумпції батьківства (Т.4.4) і материнства (Д.2.4.5). При регулюванні зобов'язальних відносин застосовувалися презумпції вчинення правочину добровільно, без насилля (Д.4.2.33), мовчання означає згоду чи відмову від вчинення будь-якої дії (Д.19.2.13; Д.50.17.142), рівності часток учасників у майні товариства (Д.17.2.29), вини (Д.22.3.18), не вважався безчесним той, хто не знав, скільки він повинен був сплатити (Д.50.17.99), та ін. У римському військовому праві діяла така презумпція: якщо легіонер не з'явився в призначений день із відпустки, він вважався, залежно від тривалості прострочки, таким, що самовільно був відсутнім або дезертиром, якщо він не доведе, що був затриманий внаслідок поважних обставин (Д.49.16.3) [19, 334–347].

Стародавній Рим вважається родоначальником систем у праві. Термін «система» (від грец. *systema* — ціле, складається із частин, поєднання) означає множинність закономірно пов'язаних один з одним елементів (предметів, явищ, поглядів, принципів, знань тощо), що становить певне цілісне утворення, єдність [26, 563].

Найбільшим досягненням правової думки римських юристів, що становить, на думку І. О. Покровського, фундамент наукової і практичної класифікації правових явищ [23, 37], є поділ права на публічне і приватне. За визначенням Ульпіана, публічне право належить до становища Римської держави, а приватне — приватних осіб (Д.1.1.1) [8, 83]. Таке розуміння юристом залишається актуальним і для сучасної юриспруденції. Нормальний правопорядок повинен ґрунтуватися на існуванні та розмежуванні приватно-правового і публічно-правового регулювання. Звичайно, розвиток людської цивілізації призвів до невимірного ускладнення соціальних процесів, появи принципово нових суспільних феноменів, зумовлених наслідками технічних і соціальних, а потім науковою і інформаційною революцією. Все це видозмінило, але не відмінило повністю основ правової системи, що базується на відмінностях цивільного (приватного) і публічного права.

Особливе значення для конструкції зобов'язань національних правових систем має також римська система зобов'язань: «*aut obligationes ex contractu sunt aut quasi ex contractu aut ex maleficio aut quasi ex maleficio*», тобто «зобов'язання виникають або із договору, або із квазідоговору, або із делікту, або із квазіделікту» (Гай, І.3.13.2) [27, 35].

Таким чином, через категорії принципів, презумпцій і систем виражалися ідеологічні настановлення римських юристів на бажане і обов'язкове. Вони мали характер ідейно-законодавчих узагальнень і могли мати безпосередньо нормативне закріплення чи виходити із суті та змісту правових норм. Як свідчать джерела римського права, принципи і презумпції не були лише ідейно-теоретичними узагальненнями, а широко застосовувалися в практиці юристів. Ці категорії перебували на інтелектуально-психологічному рівні римської правової системи, становили ідеї як результат пізнання дійсності, емоцій, почуттів, поглядів, світогляду, що дозволяло сприймати і оцінювати юридичну реальність. Вони сформувалися в повсякденній і професійній правосвідомості римських юристів і виражали реально існуючий зв'язок явищ. Саме цим пояснюється ідеологічне значення римського права.

Однак розкриті нами ідеологічне значення римського права не слід розглядати як його ідеалізацію. Авторитет римського права не повинен приводити до сліпої віри в його непогрішність, до віри в те, що далі йти немає куди. Значення римського права для нового світу полягає у девізі, визначеному Р. Ієрінгом: шляхом римського права, не перевершивши його, слідуючи від нього [10, 11–12]. Тобто засвоївши те, що було створено предками, — писав І. О. Покровський, нащадки повинні працювати далі самі, оскільки правові проблеми не можуть бути вирішені раз і назавжди [22, 8].

Примітки

1. Поняття «правові ідеї» і «принципи права» не можна завжди розуміти як тотожні. Інакше це означало б, що всі ідеї вічні та ідеальні, а також те, що все право складається із принципів. «Будь-який принцип є ідея, але не будь-яка ідея правовий принцип».
2. В теорії права розрізняють поняття «принципи права» і «правові принципи». Основна відмінність полягає в тому, що правові принципи є категорією правової свідомості, тому вони передують принципам права. Відповідно, надання правовим принципам загальнообов'язкового характеру внаслідок їх закріплення в нормах перетворює їх у принципи права.
3. Часто в юридичних колах цитуються два принципи: «*Dura lex sed lex*» — «Суворий закон, але закон», та «*Pereat mundus et fiat iustitia*» — «Нехай загине світ, але хай живе юстиція». Для розчарування тих, хто намагається спиратися на них як на авторитет, у свій час З. М. Черніловський відзначав, перше поняття виникло тоді, коли розвиток римської правової науки повністю припинився, а юстиція стала майже невіддільною від адміністрації. За цих часів на службу безконтрольній імператорській бюрократії поставлено вчення про безумовне виконання «суворого закону», незважаючи на його відношення до права взагалі, соціальні нужди, елементарну логіку. Відносно другого принципу, то науковець наголошував на його німецькому походженні від імператора Фердинанда I (1503–1564), який був ініціатором непопулярних реформ для затвердження центральної влади, цим і пояснюється його ревність до створеної ним законності.

Література

1. Алексеев С. С. Общая теория права / С. С. Алексеев. — М. : Юрид. лит., 1981. — Т. 1. — 1981. — 359 с.
2. Алексеев С. С. Право на пороге нового тысячелетия. Некоторые тенденции мирового правового развития — надежда и драма современной эпохи / С. С. Алексеев. — М. : Статут, 2000. — 256 с.
3. Братусь С. Н. Предмет и система источников права / С. Н. Братусь. — М. : Юрид. лит., 1963. — 197 с.
4. Гражданское право : учебник. У 3 ч. Ч. 1 / [Егоров Н. Д., Елисеев И. В., Иванов А. А. и др.] ; под ред. А. П. Сергеева, Ю. К. Толстого. — М. : ПРОСПЕКТ, 1997. — 596 с.
5. Грибанов В. П. Осуществление и защита гражданских прав / В. П. Грибанов. — М. : Статут, 2000. — 411 с.
6. Гримм Д. Д. Лекции по догме римского права / Д. Д. Гримм ; под ред. В. А. Томсинова. — М. : Зерцало, 2003. — 496 с. — (Серия «Русское юридическое наследие»).
7. Дигесты Юстиниана. В 8 т. Т. VII, полут. 2 / [пер. с лат. А. В. Щеголева, А. Л. Смышляева, А. В. Марья и др.] ; отв. ред. Л. Л. Кофанов. — М. : Статут, 2005. — 564 с.
8. Дигесты Юстиниана. В 8 т. Т. I / [пер. с лат. Л. Л. Кофанова, А. В. Щеголева, А. Л. Смышляева и др.] ; отв. ред. Л. Л. Кофанов. — М. : Статут, 2002. — 584 с.
9. Дождев Д. В. Римское частное право : учебник для вузов / Д. В. Дождев ; под ред. В. С. Нерсесянца. — М. : НОРМА, 2002. — 784 с.
10. Иеринг Р. Дух римского права на различных ступенях его развития. Ч. 1 : пер. с нем. / Иеринг Рудольф. — С.Пб. : Тип. В. Безобразова, 1875. — 309 с.
11. Философский словарь / [ред. И. Т. Фролов]. — Изд. 5-е. — М., 1987.
12. Черниловский З. М. Лекции по римскому частному праву / З. М. Черниловский. — М. : Юрид. лит., 1991. — 208 с.
13. Матузов Н. И. Гражданское общество: сущность и основные принципы // Правоведение. — 1995. — № 3. — С. 87–96.
14. Мейер Д. И. Русское гражданское право. В 2 ч. Ч. 1 / Д. И. Мейер. — М. : Статут, 1997. — 290 с. — (Классика российской цивилистики).
15. Муромцев С. А. Гражданское право Древнего Рима / С. А. Муромцев. — М. : Статут, 2003.
16. Новицкий И. Б. Римское право / И. Б. Новицкий. — М., 1994.
17. Казанцев А. Н. Курс истории римского права / А. Н. Казанцев ; издан студентами юридического фак-та университета Св. Владимира. — К. : Тип. Петра Барского, 1896. — 90 с.
18. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права) / Д. А. Керимов. — М. : Аванта+, 2000. — 560 с.
19. Кузнецова О. А. Презумпции в гражданском праве / О. А. Кузнецова. — С.Пб. : Юрид. центр Пресс, 2004. — 349 с.

20. Подопригора А. А. Основы римского гражданского права : учеб. пособие / А. А. Подопригора. — К. : Выща шк., 1990. — 283 с.
21. Подопригора О. А. Римське право : підручник / О. А. Подопригора, С. О. Харитонов. — К. : Юрінком Інтер, 2003. — 512 с.
22. Покровский И. А. История римского права / И. А. Покровский. — Минск : Харвест, 2002. — 528 с.
23. Покровский И. А. Основные проблемы гражданского права / И. А. Покровский. — М., 1998. — 353 с.
24. Пухан И. Римское право (базовый учебник) / Пухан Иво, Полспак-Акимовська Миряна ; пер. с македон. В. А. Томсинова, Ю. В. Филиппова ; под ред. В. А. Томсинова. — М. : Зерцало, 2000. — 411 с.
25. Санфилиппо Ч. Курс римского частного права : учебник / Санфилиппо Чезаре ; под ред. Д. В. Дождева. — М. : ББК, 2002. — 370 с.
26. Современный словарь иностранных слов : около 20 000 слов. — М. : Рус. яз., 1993. — 740 с.
27. Хрестоматія по інституціям гражданского римского права и истории гражданского процесса. — К., 1908. — 55 с.

Анотація

Гринько С. Д. Ідеологічне значення римського права. Стаття.
Визначається римське право як система різноманітних поглядів, оцінок, в яких відображаються ідеї римських юристів, втілені у принципи права, правові презумпції і системи.
Ключові слова: римське право, ідея, принципи права, правова презумпція, система права.

Аннотация

Гринько С. Д. Идеологическое значение римского права. Статья.
Определяется римское право как система различных взглядов, оценок, где отражаются идеи римских юристов, воплощенные в принципы права, правовые презумпции и системы.
Ключевые слова: римское право, идея, принципы права, правовая презумпция, система права.

Summary

Grinko S. The Ideological Significance of Roman Law. Article.
The Roman private law is defined as the system of views, analysis where the ideas of Roman lawyers are outlined which are embodied in law principles, law presumption and systems.
Keywords: Roman law, idea, law principles, law presumption, law system.

УДК 347.19

В. Й. Кісель

ДО ПИТАННЯ ПРО ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАВОВУ ФОРМУ ЮРИДИЧНИХ ОСІБ ПУБЛІЧНОГО ПРАВА

З прийняттям нового Цивільного кодексу України (надалі — ЦК), поява якого викликана значними змінами суспільного і соціально-політичного устрою нашої держави, кардинальної трансформації зазнала загальна парадигма системи юридичних осіб. Загальноприйнятою стала класифікація юридичних осіб на юридичних осіб приватного права та юридичних осіб публічного права (ч. 2 ст. 81 ЦК).

Разом з цим чинний ЦК майже не згадує юридичних осіб публічного права.

© В. Й. Кісель. 2010